

Ἡ φιλοσοφικὴ ἐπιβολὴ τῆς Μεθόδου¹:
Εὐλογία ἢ κατάρα;

Εἰσαγωγή

Θέλω νὰ πιστεύω πὼς ἐμεῖς ποὺ συναθροιστήκαμε ἐδῶ αὐτὲς τὶς δύο μέρες δὲν εἴμαστε τίποτε σχολαστικοὶ καὶ σεβάσιμοι γέροντες ποὺ ἀναζητοῦν συστηματικὰ τὶς λογῆς ἐπετεῖους ὡς ἀφορμὲς γιὰ νὰ βρεθοῦν μαζί καὶ νὰ τὰ ποῦν. Οἱ περισσότεροι, τουλάχιστον, δὲν ἔχουμε τέτοιες συνήθειες ἐνῶ οἱ πρὸ πολλοὶ σίγουρα ἔχουμε κι ἄλλες ἐπείγουσες ἀσχολίες ὅλων τῶν εἰδῶν. Ἄλλωστε τὰ περιοδικὰ ποὺ ὀργάνωσαν τοῦτο τὸ διήμερο εἶναι περιοδικὰ ποὺ ἀπεχθάνονται τὴ φλυαρία καὶ τὸν στεῖρο ἀκαδημαϊσμό ἐνῶ δὲν φιλοδόξησαν ποτὲ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν ἄχρονη «θεωρία» γενικῶς καὶ ἀορίστως. Ἀντίθετα αὐτὰ προσπαθοῦν συστηματικὰ νὰ ἐντάξουν τὶς πολλὲς καὶ ποικίλες, πράγματι, θεωρητικὲς εὐαισθησίες τους σὲ μιὰ προοπτικὴ ποὺ θέλει νὰ εἶναι πολιτικὴ, ποὺ ἐπιδιώκει ρητὰ νὰ εἶναι ἀριστερή.

Γιατί λοιπὸν σήμερα ὁ Καρτέσιος; Μὲ τὰ παραπάνω δεδομένα, ἡ ἀπάντηση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ μία καὶ μόνη: Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ ποὺ ἐνδιαφέρει τὰ ἐν λόγῳ περιοδικὰ, ἀπὸ τὴ δικὴ μας σκοπιὰ, ἡ φιλοσοφία τοῦ Καρτέσιου εἶναι ἐπίκαιρη. Εἶναι δὲ ἐπίκαιρη κυριολεκτικά. Ὁ Καρτέσιος ἔχει πράγματα νὰ μᾶς πεῖ, ἔχει πράγματα νὰ πεῖ σὲ μᾶς καὶ νὰ μᾶς τὰ πεῖ σήμερα.

Αὐτὴ ἡ ἐπικαιρότητα δὲν ἀφορᾷ, βέβαια, μόνο τὸν Καρτέσιο. Κι ἄλλοι μεγάλοι φιλόσοφοι, ὁ Κὰντ (Kant) γιὰ παράδειγμα, εἶναι

σήμερα επίκαιροι. Τὰ σχετικά σημάδια εἶναι ὄρατὰ ἀπὸ παντοῦ, ἀκόμη καὶ ἐδῶ ἀνάμεσά μας, στὴν «ἐπαρχιακὴ» ὑποτίθεται Ἑλλάδα. Ἴσως δὲ νὰ εἶναι ἐπίκαιροι, ἢ τουλάχιστον νὰ μποροῦν νὰ καταστοῦν ἐπίκαιροι, ὅλοι οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι χωρὶς ἐξαίρεση. Φαίνεται πὼς ἀπαντοῦμε ἐδῶ ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱστορίας της. Γιατὶ, σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ ὅ,τι συμβαίνει μὲ τοὺς μεγάλους ἐπιστήμονες ἢ τοὺς μεγάλους πολιτικούς τοῦ παρελθόντος, οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι ἔχουν τὴν περίεργη ἰδιότητα νὰ παραμένουν κάθε στιγμὴ σύγχρονοι, ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ ἀποτελοῦν ὄχι ἀπλῶς τοὺς ἔγκυρους ἀλλὰ τοὺς ἀπαράκαμπτους συνομιλητὲς κάθε ἐποχῆς. Πράγμα πὺ σημαίνει, ὅπως τὸ ἐξήγησε πρόσφατα σὲ μιὰ ἀνάλογη ἐκδήλωση ὁ Παντελῆς Μπασάκος, πὼς ὅποιος προσπαθεῖ νὰ σκεφτεῖ ἐνεργὰ τὸ παρόν του εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀντιμετωπίσει τοὺς μεγάλους φιλοσόφους τοῦ παρελθόντος σὰν αὐτοὶ νὰ βρίσκονται καθισμένοι στὸ ἴδιο τραπέζι μαζί του. Ἴσως νὰ μὴν εἶναι σὲ θέση, νὰ μὴ μπορεῖ ἢ νὰ μὴν προφταίνει, νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσει ὅλους. Ἀλλὰ σίγουρα ἔχει νὰ κάνει, θέλοντας καὶ μὴ, γνωρίζοντάς το ἢ ὄχι, μὲ κάμποσους ἀπὸ δαύτους.

Ἄν τώρα, ἀνάμεσα σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἐπίκαιρους μεγάλους φιλοσόφους, θέλαμε νὰ ἐντοπίσουμε τὴν ἐπικαιρότητα εἰδικὰ τοῦ Καρτέσιου δὲν θὰ εἶχαμε νὰ ψάξουμε πολὺ. Γιατὶ, κατὰ κοινὴ ὁμολογία, εἶναι τὸ δικό του ἀκριβῶς ἔργο ἐκεῖνο πὺ ἀνοίγει, στὸ φιλοσοφικὸ τουλάχιστον πεδίο, ὁλόκληρη τὴ δική μας ἐποχὴ, τοὺς «νέους χρόνους», τὴ λεγόμενη νεωτερικότητα. Σήμερα μάλιστα πὺ πολλοὶ καὶ διάφοροι διατείνονται ὅτι ξεμπερδέψαμε ὀριστικὰ μὲ τὸν Καρτέσιο καὶ τοὺς χρόνους του καὶ ὅτι ἔχουμε πλέον φτάσει νὰ ἀρμενίζουμε πλησίστιοι μέσα στὴ χλιαρὴ σούπα πὺ κάποιοι ἔβρασαν γιὰ μᾶς καὶ τὴν ὁποία ἢ ἴδιοι ἀποκαλοῦν μεταμοντέρνα, ὁ Καρτέσιος γίνεται ἀπολύτως ἀπαράκαμπτος: Πὼς μποροῦμε νὰ ἀρχίσουμε κὰν νὰ ψηλαφοῦμε τὸ ἂν πράγματι ἐπῆλθε τέλος ἐποχῆς, τὸ ἂν ὄντως ὁ Καρτέσιος μᾶς ἄφησε χρόνους, χωρὶς νὰ ἀντιμετωπίσουμε ρητὰ, σοβαρὰ, μὲ ὅλη τὴν ἀπαιτούμενη ἀυστηρότητα ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ ὁποῖο ὑποτίθεται πὼς ξεπεράστηκε; Μόνον ἂν μᾶς ἀρκεῖ ἐδῶ ἢ κυκλοφοριακὴ ἐπιτυχία τοῦ *Κλικ* καὶ τῶν ἐπιγόνων του καὶ μόνον ἂν μᾶς πείθουν τὰ «ἐπιχειρήματα» πὺ συνεχίζουν νὰ σωρεύονται συναφῶς.

Ἐκ τῶν πρᾶγματι πολλῶν διαστάσεων τῆς ἐπικαιρότητας τοῦ Καρτέσιου, οἱ λίγες σελίδες πού ἀκολουθοῦν θὰ σταθοῦν σέ μία μόνον, ἀλλά ἰδιαίτερα σημαντική. Πρόκειται γιά ἐκείνη πού συνδέεται ἄμεσα μέ μιὰ ἀπό τίς μεγάλες ἐπαναστάσεις πού ἀνοίξαν τοὺς νέους χρόνους, τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπανάσταση. (Οἱ ἄλλες εἶναι ἡ Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση, ἀπὸ τὴν μιὰ, καὶ οἱ μεγάλες ἀστικές ἐπαναστάσεις ἀπὸ τὴν ἄλλη, κυρίως βέβαια ἡ Γαλλικὴ.) Εἶναι δὲ αὕτη ἡ διάσταση ἰδιαίτερα σημαντικὴ γιά δύο λόγους. Ὁ πρῶτος λόγος ἔχει νὰ κάνει μέ τὸ γεγονός ὅτι ἡ σύνολη φιλοσοφία τοῦ Καρτέσιου ὑπῆρξε, ἴσως πάνω ἀπ' ὅλα, ἀφ' ἑνός, μία γνωσιολογία, δηλαδή ἓνα ἐγχείρημα πού ἐπιδίωξε νὰ ἐδραιώσῃ τὴν ἐγκυρὴ γνώση – τὴν ἐπιστήμη – σὲ ἀκλόνητα θεμέλια, καί, ἀφ' ἑτέρου, μία προσπάθεια συστηματικῆς συμβολῆς στὴν ἴδια τὴν ἀνάπτυξη διαφόρων κλάδων πού ἀργότερα κέρδισαν τὴν κατ' ἀρχὴν αὐτονόμησή τους ἀπὸ τὴν φιλοσοφία. Καθὼς δὲ ἡ σχέση τῆς φιλοσοφίας μέ τίς ἐπιστῆμες ἔχει ἔκτοτε ἀποβεῖ καταστατικὸ γνῶρισμα τῶν περισσότερων ἢ ὄχι ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν παραδόσεων – ἐν πολλοῖς χάρις στὸν ἴδιο τὸν Καρτέσιο –, μιὰ συζήτηση γιά τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ τελευταίου δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοήσῃ αὐτὸ τὸ στοιχεῖο. Ὁ δεύτερος λόγος εἶναι πιὸ εἰδικός. Μολονότι ἡ συμβολὴ τοῦ Καρτέσιου στὴ φυσικὴ, στὴ βιολογία ἢ στὴν ψυχολογία δὲν φαίνεται νὰ παίζει πλέον ἐνεργὸ ρόλο σὲ ὅσα τεκταίνονται στοὺς κλάδους αὐτούς, τὰ ὅσα ὁ ἴδιος διατύπωσε γιά τὴ μέθοδο πού ὀφείλει νὰ ἀκολουθεῖ ἡ ἐπιστήμη γενικῶς συνεχίζουν ἐντυπωσιακὰ τὴ σταδιοδρομία τους ἀνάμεσά μας. Μὲ τρόπο ἄμεσο ἢ ἔμμεσο, ρητὰ ἢ σιωπηλά, ὅ,τι συνιστᾷ τὴν «ἐπιστημονικὴ μέθοδο» καὶ ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ σ' ἐκείνην ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ὡς τὸ εἰδοποιὸ γνῶρισμα κάθε ἐγχειρήματος πού διεκδικεῖ τὸν τίτλο τῆς ἐπιστήμης. Τόσο οἱ ἴδιοι οἱ ἐπιστήμονες ὅταν φιλοσοφοῦν αὐθόρμητα γιά τὴ δουλειά τους ὅσο καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπαγγελματίες φιλοσόφους πού εἰδικεύονται στὴ μελέτη τοῦ ἐπιστημονικοῦ φαινομένου συνεχίζουν νὰ θεωροῦν τὴ Μέθοδο ὡς τὴν πεμπουσία τῆς ἀντίστοιχης πρακτικῆς. Μπορεῖ οἱ ρητὲς παραπομπὲς στὸν *Λόγο περὶ τῆς μεθόδου* καὶ στίς ὑπόλοιπες ἀναφορὰς τοῦ Καρτέσιου στὴ μέθοδο νὰ μὴν εἶναι πιά τῆς μόδας καὶ νὰ σπανίζουν, ἀλλὰ ὁ λόγος αὐτὸς ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ γιά τοὺς περισσότερους – ἀκόμη κι ἂν δὲν τὸ γνωρίζουν –

τὸ εὐαγγέλιο πού ἔφερε τὰ καλά νέα στὸ ἐπιστημονικὸ ἐγχείρημα. Εἶναι δηλαδή ὁ Καρτεσιανὸς λόγος ὑπὲρ τῆς μεθόδου πού κυριολεκτικὰ εὐλόγησε τὸ ἐν λόγῳ ἐγχείρημα –ὡς ἐγχείρημα ἀκριβῶς ἐν λόγῳ– ἐπιτρέποντάς του νὰ ἀναπτυχθεῖ ἀπρόσκοπτα καὶ νὰ συνεχίζει ἀκόμα νὰ ἀναπτύσσεται.

Οἱ ἰδεολογικὲς προϋποθέσεις τῆς μεθόδου

Ξεκινώντας, ἄς σταθοῦμε γιὰ λίγο στὸ καταστατικὸ κείμενο τοῦ Καρτέσιου γιὰ τὴ μέθοδο, στὸν ἴδιο τὸν *Λόγο περὶ τῆς μεθόδου*. Τὸ πρῶτο πού θὰ διαπιστώσουμε ἐκεῖ εἶναι πῶς, πρὶν ἀκόμη ἀρχίσει νὰ ξετυλίγει τὸ περιεχόμενό του καὶ πρὶν προσχωρήσει στὶς συγκεκριμένες προτάσεις του, ὁ *Λόγος* αὐτοσυστήνεται, ὡς ὁ ἀπολύτως ἰδιαίτερος λόγος πού θέλει νὰ εἶναι, μέσα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν τρόπο τῆς γραφῆς του.

Πρόκειται, πρῶτα ἀπ' ὅλα, γιὰ ἓναν τρόπο γραφῆς σὲ πρῶτο πρόσωπο πού θέλει νὰ ἐξοικειώσῃ εὐθύς ἀμέσως τὸν συγγραφέα μὲ τὸν ἀναγνώστη του θέτοντας τὸν δεύτερο στὴν ἴδια ἀκριβῶς μοίρα μὲ τὸν πρῶτο. Ἐδῶ δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὸν εἰδήμονα πού θέλει νὰ ἐπιδείξει τίς γνώσεις του ἢ μὲ τὸν σοφὸ πού ἔχει πλέον κατακτήσει τὴν ὀρθοφροσύνη καὶ διδάσκει ἀπὸ τὸ ὕψος της. Ἀντίθετα, ἡ περίφημη ἐναρκτήρια φράση τῆς πρώτης παραγράφου τοῦ *Λόγου* διατείνεται πῶς «ἡ ὀρθοφροσύνη εἶναι στὸν κόσμον τὸ πράγμα τὸ καλύτερα μοιρασμένο»² γιὰ νὰ συνεχίσει λίγο παρακάτω ἢ ἴδια παράγραφος μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ πῶς «ἡ ἰκανότητα νὰ κρίνει κανεὶς καλά καὶ νὰ ξεχωρίζει τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὸ ψέμα, ἢ ὅποια εἶναι, καθ' αὐτό, ὅ,τι ὀνομάζον ὀρθοφροσύνη ἢ λογικόν, εἶναι φυσικὰ ἴση σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους». Καὶ ἴση γιὰ ὅλους καὶ φυσικὰ ἴση γιὰ ὅλους.

Γιὰ νὰ μὴν ὑπάρξει δὲ καμμία ἀμφιβολία ἢ ταλάντευση, ἡ δεύτερη παράγραφος ξεκινᾷ μὲ τὴν ὁμολογία: «Ὅσο γιὰ μένα ποτέ μου δὲν φαντάστηκα πῶς τὸ πνεῦμα μου ἦταν σὲ τίποτα τελειότερο ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν πολλῶν. Συχνὰ μάλιστα πόθησα νὰ εἶχα τὴ σκέψη ἐξ ἴσου γοργή, ἢ τὴ φαντασία ἐξ ἴσου καθαρὴ ἢ διακριτὴ, ἢ τὴ μνήμη ἐξ ἴσου πλατεῖα ἢ ἐξ ἴσου παρούσα, ὅσο μερικοὶ ἄλλοι». Ὅ,τι

μέλλει νὰ ἀκολουθήσει, λοιπόν, δὲν εἶναι παρὰ ἐκεῖνο ποὺ ὁ καθένας μπορεῖ εὐκόλα νὰ βρεῖ ἀπὸ μόνος του, ἂν ἀγνοήσῃ τὶς ἰδέες καὶ τὶς μικρολογίες τοῦ συρμοῦ, τὴν τρέχουσα «σοφία» καὶ τὶς λογῆς αὐθεντίες τῆς, καὶ προχωρήσῃ μόνος, μὲ μοναδικὸ ὄπλο τὴ φυσικὴ δηλαδή ἐμφυτὴ δύναμη τῆς σκέψης του. Ἡ γνώση εἶναι προσιτὴ στὸν καθένα ἂν ἀφήσῃ αὐτὸς ἐλεύθερη τὴ φυσικὴ δύναμη τῆς σκέψης του καὶ σκεφτεῖ γιὰ λογαριασμό του, ἂν *τολμήσῃ* νὰ σκεφτεῖ γιὰ λογαριασμό του.

Τὰ παραπάνω συνεπάγονται, καὶ τὸ κείμενο τοῦ *Λόγου* καθιστᾷ ἀπολύτως διαυγές, ὅτι στὸν Καρτέσιο δὲν χρειάζονται τὰ δεκανίκια τῶν παραπομπῶν, ἢ ἀναφορὰ σὲ ὅσους ἐνδεχομένως εἶπαν ἀνάλογα πράγματα πρὶν ἀπὸ ἐκεῖνον, οἱ σχολαστικὲς διακρίσεις, οἱ λεπτὲς διαφοροποιήσεις τοῦ λόγου του ἀπὸ τὸν λόγο τῶν ἄλλων. Δὲν τοῦ χρειάζεται νὰ προστρέξῃ γιὰ νομιμοποίηση οὔτε στοὺς δασκάλους του οὔτε στοὺς σοφοὺς τῆς ἐποχῆς του καὶ τῶν προηγούμενων ἐποχῶν. Δὲν τοῦ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ στηριχτεῖ στὴν αὐθεντία τοῦ λόγου τῆς Ἐκκλησίας ἢ σὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη. Τοῦ ἀρκεῖ ἡ φυσικὴ ὀρθοφροσύνη του, αὐτὸ ποὺ «μοιράζεται» μὲ ὅλους γιὰτὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ ὅ,τι «εἶναι στὸν κόσμον καλύτερα μοιρασμένο». Ὁλόκληρος ὁ Μεσαίωνας τελειώνει διὰ μιᾶς καὶ ὁ παλιὸς τρόπος σκέψης καταργεῖται μὲ μιὰ μονοκοντυλιὰ ἀπὸ τὴν ὁποία ταυτόχρονα ἐκκινεῖ ὁ νέος, ὁ κριτικὸς, ὁ ἐπιστημονικὸς τρόπος σκέψης. *Μονοκοντυλιὰ κυριολεκτικὰ*, ἐκείνην ποὺ συνιστᾷ ὁ *Λόγος περὶ τῆς μεθόδου* ἤδη ἀπὸ τὶς πρῶτες παραγράφους του.

Μπορεῖ σήμερα, σὲ πρώτη τουλάχιστον ματιὰ, νὰ φαίνεται αὐτονόητο ὅτι ὁ καθένας σκέφτεται –ἢ τουλάχιστον ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ σκέφτεται– γιὰ λογαριασμό του. Τὸ ὅτι κάτι τέτοιο δὲ φαίνεται σήμερα αὐτονόητο τὸ ὀφείλουμε πάνω ἀπ' ὅλα στὸν ἴδιο τὸν Καρτέσιο. Ἦταν ἡ δική του ρηξικέλευθη νέα ματιὰ ποὺ ἔφτιαξε, μὲ τὰ χρόνια ποὺ μεσολάβησαν, αὐτὴ τὴ δική μας πρώτη ματιὰ. Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ ματιὰ μας ἀποδεικνύεται δυστυχῶς μόνον πρώτη. Ἄν κοιτάξουμε λίγο πιὸ προσεκτικὰ θὰ διαπιστώσουμε ὅτι τὸ νὰ σκεφτόμαστε γιὰ λογαριασμό μας συνιστᾷ σήμερα ἐγγείρημα ἐξ ἴσου δύσκολο μὲ ἐκεῖνο τοῦ Καρτέσιου. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, μέσα στὸν ἀπέραντο χυλὸ τῆς μὴ σκέψης ποὺ ὀργανώνει ἡ γραπτὴ καὶ ἡ ἠλεκτρονικὴ «πληροφόρηση», ἐπιπλέουν ἀδιατάρακτα οἱ λογῆς «αὐθε-

ντίες» τῆς ἐνυπόγραφης ἐπιφυλλίδας καὶ τῆς ἐπώνυμης εἰκόνας, ἐκεῖνες ποὺ παράγουν καὶ ἀναπαράγουν, δηλαδή μηρυκάζουν μονότονα τοὺς κοινοὺς τόπους στοὺς ὁποίους βρισκόμαστε ὅλοι ὑπόλογοι. Οἱ ἰδιαίτερα τιμητικὲς λίγες ἐξαιρέσεις δὲν ἔχουν τὴ δύναμη ν' ἀναταράξουν τὸ γιαούρτι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, στοὺς προφυλαγμένους, ὑποτίθεται, γυάλινους πύργους, ὅπου ὀφείλει καταστατικὰ νὰ καλλιεργεῖται ἡ «κριτικὴ σκέψη», κυριαρχοῦν εἴτε τὰ πυροτεχνήματα τοῦ εὐκόλου ἐντυπωσιασμοῦ εἴτε μία ἀτολμία εἰδικοῦ τύπου μπροστὰ στὸ αἶτημα ποὺ ὀφείλει νὰ παρακινεῖ τὴν ἴδια αὐτὴ καλλιέργεια: Τὰ «πέιπερ», τὰ σεμινάρια, τὰ συνέδρια, οἱ βιβλιογραφίες, τὰ τσιτάτα πληθαίνουν ἀπεριόριστα γιὰ νὰ κρύψουν τὴ γύμνια τῆς σκέψης τόσο ἐκείνων ποὺ ἐνέχονται ὅσο καὶ ἐκείνων –θεσμῶν καὶ ἀνθρώπων– ποὺ τὰ ἀνέχονται.

Κατὰ συνέπεια, ἡ προτροπὴ ποὺ φέρει ὁ *Λόγος περὶ τῆς μεθόδου* ἀκόμη καὶ μέσα ἀπὸ τὸ ὕφος του, μέσα ἀπὸ τὸ ἦθος τῆς γραφῆς του, παραμένει ἀπολύτως ἐπίκαιρη: *Τολμηστε νὰ σκεφτεῖτε γιὰ δικό σας λογαριασμό!* Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ *sapere aude!*, τὸ σύνθημα ποὺ θὰ καταστήσει ἀργότερα διάσημο ὁ Διαφωτισμός, ὀφείλει νὰ ἀντηχήσει καὶ σήμερα ὅσο ἀντήχησε καὶ τότε. Εἰδικὰ δὲ γιὰ τοὺς ἀριστεροὺς ποὺ ἔχασαν πρόσφατα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὶς ἀπαρασάλευτες βεβαιότητές τους, ἴσως τὸ σύνθημα τοῦτο νὰ ἀποτελεῖ σήμερα τὸ μόνο ποὺ εἶναι πραγματικὰ ἐπίκαιρο, τὸ μόνο ποὺ ἴσως ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀρχίσει νὰ τοὺς βγάζει ἀπὸ τὸν βάλτο. Ἀπὸ τὴ δική μας σκοπιὰ τουλάχιστον, δὲν μποροῦμε, λοιπόν, νὰ ἰσχυριστοῦμε βásiμα ὅτι οἱ νέοι χρόνοι μᾶς ἄφησαν χρόνους. Εἴμαστε, ἐξακολουθοῦμε νὰ εἴμαστε, ὀφείλουμε νὰ ἐξακολουθοῦμε νὰ εἴμαστε καὶ καρτεσιανοὶ καὶ διαφωτιστές.

Τὰ παραπάνω ὑπαινίσσονται ὅτι ἡ ἐπικαιρότητα τοῦ Καρτέσιου εἶναι γιὰ μᾶς πρῶτα ἀπ' ὅλα ἰδεολογική. Διαβάζοντάς τον, συναντᾶμε συστηματοποιημένη καὶ ξεκάθαρη ἐκείνη τὴν προτροπὴ ποὺ μᾶς ὠθεῖ νὰ οἰκοδομήσουμε τὶς ἰδεολογικὲς προϋποθέσεις γιὰ νὰ κάνουμε τὸ πρῶτο βῆμα ἔξω ἀπὸ τὸ τέλμα. Τούτη ἡ συνθήκη δὲν εἶναι, βέβαια, μόνο δική μας. Ὁ λόγος τοῦ φιλοσόφου τοῦ παρελθόντος γίνεται ἐπίκαιρος, ὅπως λέγαμε, ἐπειδὴ, ὑπὸ κάποια τουλάχιστον ἔννοια, οἱ ἐποχὲς ἐπαναλαμβάνονται, τὸ στόμα τῆς σκέψης ἐπανερχεται, ὁ δημόσιος λόγος γίνεται ξανά λόγος συμβατικός,

λόγος στερεότυπος, λόγος συρμού. Ἀντίστροφα λοιπόν, κοιτάζοντας ἀπὸ τῆ δική μας σκοπιὰ πίσω στὸν χρόνο, μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε πὼς ὁ *Λόγος* τοῦ Καρτέσιου εἶχε τὴν ἐποχὴ πού γράφτηκε μιὰ λειτουργία ἀνάλογη μὲ αὐτὴν πού τοῦ ζητᾶμε σήμερα. Μὲ μιὰ σημαντικὴ διαφορὰ. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Καρτέσιου ὁ χῶρος τῆς σκέψης ἦταν κατ' οὐσίαν ἐνιαῖος. Ὅ,τι σήμερα διακρίνουμε σὲ ἐπιστῆμες, σὲ φιλοσοφία, σὲ γνωσιολογία, ὄντολογία καὶ ἠθική, σὲ θεολογία, σὲ ἀντιμαχόμενες πολιτικὲς ἰδεολογίες, συνυπῆρχαν καὶ διασταυρώνονταν τότε ἀδιαχώριστα στὸν δημόσιό χῶρο τῶν ἰδεῶν. Ἦταν αὐτὸς ὁ ἀδιαφοροποίητος χῶρος πού συνιστοῦσε τὸ ἐνιαῖο ἀντικείμενο ἐπὶ τοῦ ὁποίου φιλοδοξοῦσε νὰ ἐφαρμοστεῖ ἡ Μέθοδος. Καὶ σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε ὀλόκληρο αὐτὸν τὸν ἀδιαφοροποίητο χῶρο, ὁ *Λόγος περὶ τῆς μεθόδου* ἀποτελοῦσε τόσο τὸ ἰδεολογικὸ προοίμιο πού ἠθέλε νὰ προετοιμάσει τὴν ἀναγκαία κατάσταση πνευμάτων, ὥστε νὰ εἰσέλθει ὁ φιλόδοξος στὸν δρόμο τῆς ἀναζήτησης τῆς ἔγκυρης γνώσης, ὅσο καὶ ἔκφραση τοῦ δέοντος γενέσθαι, ὥστε νὰ πορευθεῖ αὐτὸς στὸν ἴδιο δρόμο.

Γνωρίζουμε σήμερα ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε ἄνισο. Ἡ «παρέμβαση» τοῦ Καρτέσιου δὲν κατόρθωσε νὰ καθυποτάξει τὸν χῶρο τῶν ἰδεῶν στὸ σύνολό του ἀλλὰ μόνο νὰ τὸν διασπάσει. Τὸ καθαρὸ δὲ προῖόν αὐτῆς τῆς διάσπασης, προῖόν καθ' ὅλα ἐντυπωσιακό, ὑπῆρξε ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ *Λόγος περὶ τῆς μεθόδου*, ὅπως καὶ ὀλόκληρο, λίγο ὡς πολὺ, τὸ ἔργο τοῦ Καρτέσιου ἀποτέλεσε τὴν ἐπαρκὴ φιλοσοφικὴ ἔκφραση τῆς σύγχρονης φυσικῆς ἐπιστήμης μὲ ὅλες τὶς ἔννοιες. Ἦταν ἡ Καρτέσιος ἐκεῖνος πού μετέγραψε στὸ φιλοσοφικὸ ἐπίπεδο, δηλαδή συστηματοποίησε καὶ κατέστησε φιλοσοφικὰ δεσμευτικὴ, τὴ ρηξικέλευθη νέα μορφή ὀρθολογικότητας πού ἔφερε «σὲ πρακτικὴ κατάσταση» τὸ ἔργο τοῦ Κοπέρνικου (Copernicus), τοῦ Γαλιλαίου (Galileo), τοῦ Κέπλερ (Kepler) καὶ τῶν ἄλλων πρωταγωνιστῶν τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπανάστασης, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποκτήσει τὸ ἔργο αὐτὸ φιλοσοφικὸ βάθος καὶ φιλοσοφικὴ νομιμοποίηση. Χάρη στὸν Καρτέσιο, ἴσως κατ' ἐξοχὴν χάρη στὸν Καρτέσιο, τὸ ἔργο αὐτὸ συγκροτήθηκε ὡς ἡ *νέα ἐπιστήμη τῆς κίνησης*, δηλαδή ὡς οὐσιωδῶς ἐνιαῖο, ἐσωτερικὰ πειθαρχημένο ἐγχείρημα τὸ ὁποῖο, ἔχοντας πλέον κατακτήσει τὶς φιλοσοφικὲς προϋποθέσεις του, ἀποκτοῦσε τὸ γόνιμο ἀλλὰ καὶ

νόμιμο ἔδαφος γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ παραπέρα. Ἔτσι, μόλις μέσα σὲ πενήντα χρόνια, ἀπὸ τὸ 1637 ποὺ δημοσιεύτηκε ὁ *Λόγος περὶ τῆς μεθόδου* μέχρι τὸ 1687 ποὺ δημοσιεύτηκαν τὰ *Principia mathematica philosophia naturalis*³ τοῦ Νεύτωνα (Newton), ἡ νεογέννητη ἐπιστήμη τῆς κίνησης ἔγινε ἡ ὠριμη ἐπιστήμη τῆς φυσικῆς ποὺ διδασκόμαστε καὶ θὰ συνεχίσουμε νὰ διδασκόμαστε στὰ γυμνάσια, στὰ λύκεια καὶ στὰ Πανεπιστήμια. Πράγμα ποὺ σημαίνει πὼς ἐκεῖνοι ποὺ τόλμησαν νὰ ἀντικαταστήσουν τὸν λόγο τῆς ἀυθεντίας μὲ μιὰ ἀυστηρὴ διαλεκτικὴ πειθαρχία καὶ καινοτομία στὴ σκέψη⁴, ἐκεῖνοι ποὺ τόλμησαν νὰ σπείρουν τὴ Μέθοδο στὴ μελέτη αὐτῶν ποὺ σήμερα ὀνομάζουμε φυσικὰ φαινόμενα δὲν ἄργησαν νὰ δρέψουν τοὺς ἀνάλογους καρπούς. Στὸν χῶρο τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ὁ *Λόγος* γονιμοποιήθηκε, ὁ κριτικὸς τρόπος σκέψης ἐπικράτησε, ἡ Μέθοδος ἀποδείχτηκε εὐλογία.

Γιὰ νὰ δοῦμε ὅμως κάπως πιὸ συγκεκριμένα τὸν χαρακτήρα τῆς ἐν λόγω εὐλογίας καὶ νὰ ἀρχίσουμε νὰ ψηλαφοῦμε τὰ ὅριά της χρειάζεται νὰ δοῦμε, ἔστω καὶ μὲ βάναυση συντομία, τὸν πυρήνα τοῦ συνολικοῦ καρτεσιανοῦ ἐγχειρήματος.

Ἡ εὐλογία τῆς μεθόδου

Προκειμένου νὰ ἀκολουθήσει ὁ ἀναγνώστης τοῦ Καρτέσιου τὴν προτροπὴ τοῦ *Λόγου*, δηλαδή γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἀσκεῖ ἀποτελεσματικὰ τὴ φυσικὴ ὀρθοφροσύνη του στὰ πράγματα ποὺ τὸν ἀφοροῦν, καθιστάμενος ἔτσι ἰκανὸς νὰ σκέφτεται, σταθερὰ καὶ σ' ὅλες τὶς περιστάσεις, γιὰ δικό του λογαριασμό, ὀφείλει αὐτός, ξεκινώντας, νὰ ἀπελευθερώσει τὴ σκέψη του ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀυθεντίας καὶ τῆς παράδοσης, νὰ καθαρῖσει τὸν νοῦ του ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ βρίσκονται ἄκριτα ἐκεῖ, ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ἔχει δεχτεῖ, ποὺ τοῦ ἔχουν ἐπιβληθεῖ ἢ ὑποβληθεῖ, χωρὶς νὰ ἔχει ὁ ἴδιος ἀσκήσει προηγουμένως τὸν ἀυστηρὸ ἔλεγχο τῆς ἴδιας αὐτῆς φυσικῆς ὀρθοφροσύνης.

Ὁ Καρτέσιος ἐξηγεῖ τὸν δρόμο ποὺ ἀνακάλυψε γιὰ αὐτὴ τὴν ἀποκάθαρση. Τὸ κλειδί εἶναι ἡ ἀμφιβολία, ἡ συστηματικὴ, ἡ ὀλοκληρωτικὴ, ἡ μεθοδική, ἡ ριζικὴ ἀμφιβολία, ἡ ἀμφιβολία ποὺ δὲν σταματᾷει μπροστὰ σὲ τίποτε γιὰτὶ κατ' ἀρχὴν δὲν σέβεται τίποτε

καὶ δὲν φοβᾶται τίποτε. Ἡ διαδικασία ξεκινᾶει μεθοδικά, μὴ ἀναγνωρίζοντας τίποτε ὡς δεδομένο, τίποτε ὡς ὑπεράνω ἀμφισβητήσεως. Καταπιάνεται δὲ ἀμέσως καὶ συστηματικὰ μὲ μία πρὸς μία τὶς βεβαιότητες ποὺ δεσμεύουν τὸν νοῦ, μὲ κάθε τι ποὺ παρουσιάζουν ὡς βέβαιο εἴτε οἱ λογῆς αὐθεντίες εἴτε ἡ ἀκριτὴ χρήση τῶν ἴδιων τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ ἰκανοτήτων ἐκείνου ποὺ ἀσκεῖ τὴ φυσικὴ ὀρθοφροσύνη του ἀμφιβάλλοντας. Τὰ πάντα τίθενται μεθοδικά, ἓνα πρὸς ἓνα, στὴ βάση τῆς ἀμφιβολίας, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ μείνει τελικὰ τίποτε στὸ ἀπυρόβλητο. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο θίγονται καίρια ὅλες οἱ ἐν λόγῳ βεβαιότητες. Θίγονται δὲ γιατί ἀποδεικνύονται ὅλες, ὄχι ἀναγκαστικὰ ἐσφαλμένες, ἀλλὰ τουλάχιστον ἐπιδεκτικὲς ἀμφιβολίας. Κατὰ συνέπεια, αὐτὲς δὲν μποροῦν νὰ συνιστοῦν θεμέλιο βεβαιότητας, στέρεο ἔδαφος γιὰ τὴν ἐδραίωση τῆς γνώσης καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ὡστόσο τὸ θαῦμα εἶναι πὼς αὐτὴ ἡ συστηματικὴ διαδικασία κάπου ἤδη ἐνέχει, προεγγεγραμμένο κατὰ κάποιον τρόπο, τὸ ἴδιο τὸ δικό της φυσικὸ τέλος. Ὑπάρχει ἓνα φυσικό, ἓνα φυσιολογικό, ἓνα μεθοδικὸ ἢ μεθοδολογικὸ πέρας τῆς ριζικῆς καὶ συστηματικῆς ἀμφιβολίας. Συγκεκριμένα, μπορεῖ νὰ ἀμφιβάλλει κανεὶς γιὰ τὰ πάντα ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα καὶ μόνον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἐν ὅσῳ ἀμφιβάλλει ὄντως ἀμφιβάλλει. Ἐν ὅσῳ ἀμφιβάλλει, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀμφιβάλλει, εἶναι βέβαιο πὼς ἀμφιβάλλει.

Καθὼς δὲ τὸ «ἀμφιβάλλειν» εἶναι οὐσιῶδες μέρος τοῦ «σκέπτεσθαι», ὁ ἴδιος ὁ πυρήνας τοῦ «σκέπτεσθαι», ἀφοῦ τὸ νὰ σκέπτομαι δὲν σημαίνει, στὴν οὐσία, τίποτε διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ὅτι ἐξετάζω κριτικὰ κάτι, ἀναρωτιέμαι συστηματικὰ γι' αὐτὸ τὸ κάτι, δηλαδή, ἀκριβῶς, ἀμφιβάλλω καὶ ἐξετάζω τόσο τοὺς λόγους ποὺ μὲ ὠθοῦν σὲ αὐτὴν τὴν ἀμφιβολία ὅσο καὶ ἐκείνους ποὺ μποροῦν ἐνδεχομένως νὰ τὴν ἄρουν, ἔπεται ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀμφιβάλλω γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ἐν ὅσῳ ἀμφιβάλλω σκέπτομαι. Αὐτὸ δὲ τὸ «σκέπτεσθαι», ἢ ἀδιαμφισβήτητη πλέον ὑπαρξὴ αὐτοῦ τοῦ «σκέπτεσθαι», συνεπάγεται μὲ τὴν ἴδια δεσμευτικότητά ὅτι ὑποχρεωτικὰ ὑπάρχει κάτι ποὺ σκέπτεται, ὅτι τὸ ρῆμα ἢ τὸ ἐνέργημα προϋποθέτει ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ φύση τὸ ὑποκείμενό του. Τὸ «σκέπτεσθαι» δηλαδή προϋποθέτει τὴν ὑπόσταση ἢ ὁποῖα σκέπτεται. Μὲ μιὰ λέξη, τὸ ἴδιο τὸ γεγονός ὅτι δὲν μπορῶ νὰ ἀμφιβάλλω γιὰ τὸ ὅτι ἐν ὅσῳ ἀμφι-

βάλλω ὄντως ἀμφιβάλλω συνεπάγεται αὐστηρὰ τὴν ὑπαρξή μου ὡς ἀμφιβάλλουσας, δηλαδή σκεπτόμενης ὑπόστασης, ὡς νοῦ, ὡς ἑνὸς «ἐγὼ» ποὺ ἀμφιβάλλει, ὡς ἑνὸς «ἐγὼ» ποὺ σκέπτεται. Τὸ «σκέπτομαι ἄρα ὑπάρχω», τὸ περίφημο cogito ergo sum, ἐδραιώνεται ἔτσι αὐστηρὰ ὡς ἡ ἑναρκτήριο πρόταση καὶ τὸ ἀκλόνητο θεμέλιο τῆς καρτεσιανῆς φιλοσοφίας μὲ μιὰ ἀπαρασάλευτη μεταφυσικὴ βεβαιότητα. Ἡ ἀπόδειξη ποὺ ἐδραίωσε τὴν πρόταση αὐτή, δηλαδή ἡ ἀπόδειξη ποὺ θεμελίωσε τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς «σκεπτόμενης ὑπόστασης», μίας res cogitans, ὑπῆρξε ἀπολύτως αὐστηρὴ μέσα στὴ λιτότητά της. Δὲν προϋπέθετε τίποτε, οὔτε κὰν τὴν «προφάνεια» ποὺ ὑποβαστάζει τοὺς ὀρισμοὺς καὶ τὰ ἀξιώματα τῆς εὐκλείδειας γεωμετρίας, δηλαδή τοῦ συλλογιστικοῦ προτύπου ποὺ ἀκολουθεῖ ἡ καρτεσιανὴ ἀναζήτηση.

Μετὰ τὴν ἐδραίωση τῆς ὑπαρξης τοῦ νοῦ, τὸ συνολικὸ καρτεσιανὸ ἐπιχείρημα γίνεται περισσότερο σύνθετο γιατί σκοπὸς του εἶναι ἡ αὐστηρὴ οἰκοδόμησις μιᾶς πλήρους μεταφυσικῆς. Ἔτσι ὁ Καρτέσιος ἀναλύει ὅ,τι ὁ ἴδιος ὀνομάζει καθαρὲς καὶ διακριτὲς ἰδέες καὶ ἐπισημαίνει σὲ αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τὸ κριτήριον ποὺ παρέχει τὴ διάκριση τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τὸ ψεῦδος. Μὲ τὴ βοήθεια αὐτοῦ τοῦ κριτηρίου μπορεῖ νὰ αἰτιολογηθεῖ ἡ προφάνεια τῆς εὐκλείδειας γεωμετρίας καὶ νὰ ἀποκατασταθεῖ μεταφυσικὰ ὁ παραδειγματικὸς χαρακτήρας τῶν συναφῶν τρόπων συλλογισμοῦ. Ἡ ἀνακάλυψη τῆς ἀναλυτικῆς γεωμετρίας θὰ προσφέρει μιὰν ἀκόμη ἐπιβεβαίωση ὅτι τὸ μαθηματικὸ ἰδεῶδες ποὺ διέπει τὴν καρτεσιανὴν φιλοσοφία εἶναι ὄχι μόνο μεταφυσικὰ ἀκλόνητο ἀλλὰ καὶ ἐπιστημονικὰ παραγωγικόν. Παραπέρα, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ θὰ ἀποδειχθεῖ μέσῳ τῆς αὐτοκριτικῆς συστροφῆς στὸν ἑαυτὸν τῆς ἴδιας τῆς μεθοδολογικῆς ἀρχῆς ποὺ ὀδήγησε στὸ πρῶτον ἀκλόνητον συμπέρασμα, δηλαδή τῆς ἀμφιβολίας. Ἡ ἀμφιβολία συνιστᾷ ἀτέλεια. Πράγμα ποὺ συνεπάγεται ὅτι ἡ ἰδέα τῆς τελειότητος προϋπάρχει τῆς ἀμφιβολίας, ἰδέα ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀπορρέει ἀπὸ τὸν Θεὸν ὡς τὸ ἀπολύτως τέλειον ὄν. Τέλος –τέλος, βέβαια, μόνο σχετικὰ μὲ ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ– ὁ Καρτέσιος θὰ ἀποδείξει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὡς μίας ἄλλης πλήρως διακριτῆς ὑπόστασης, ὡς τοῦ πράγματος μὲ ἔκταση, ὡς τῆς res extensa. Ἡ δευτέρη αὐτὴ ὑπόστασις εἶναι ἐκείνη ποὺ ὑπόκειται τοῦ σώματός μου καὶ ὄλων

τῶν ἄλλων σωμάτων ἐνῶ ἢ ἀπολύτως διακριτὴ φύση τῆς σὲ σχέση μετὰ τὴν προηγούμενη, κατὰ κάποιον τρόπο ἀνώτερη, ὑπόσταση θέτει τὸ ζήτημα τοῦ πῶς αὐτὲς μπορεῖ νὰ συνδέονται ὥστε νὰ συναπαρτίξουν τὴ «σύνθεση» νοῦ καὶ σώματος ποὺ εἶναι ὁ καθένας μας. Εἶναι αὐτὴ ἡ ριζικὴ διάκριση νοῦ καὶ σώματος, τοῦ πράγματος ποὺ σκέπτεται καὶ τοῦ πράγματος με ἔκταση, ποὺ συνιστᾷ τὸν καρτεσιανὸ δυϊσμό.

Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἔχει ἐδραιωθεῖ ἡ ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς δευτέρας ὑπόστασης, ἡ μελέτη τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἡ δουλειὰ τῆς καθ' αὐτὸ ἐπιστήμης, μπορεῖ νὰ ξεκινήσει νόμιμα, θεμελιωμένη σὲ μεταφυσικῶς ἀκλόνητα θεμέλια. Ἀπὸ τὴ στιγμή δὲ ποὺ ἔχει ἀποδειχθεῖ πῶς εἶναι ἡ ἔκταση αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ θεμελιώδες χαρακτηριστικὸ ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν σωμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἡ μελέτη αὐτῆς καθ' αὐτῆς τῆς ἔκτασης, τῶν ἐπὶ μέρους ιδιοτήτων τῆς καὶ τῶν νόμων ποὺ τὴν διέπουν, γίνεται ἡ θεμελιώδης ἐπιστήμη, ἡ βάση στὴν ὁποία ὀφείλουν νὰ ἀναχθοῦν ὅλοι οἱ ἄλλοι νόμοι, ὅλες οἱ ἄλλες ιδιότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος εἶναι κόσμος ἐνιαῖος ὡς κόσμος ἔκτατός, ὅποτε καὶ ἡ ἐπιστήμη τῆς ἔκτασης συνιστᾷ τὴν ἐνιαίαν ἐπιστήμη ὁλόκληρου τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἀλλὰ ἐπιστήμη τῆς ἔκτασης δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἄλλο ὄνομα γιὰ τὴν ἐπιστήμη τῆς κίνησης, δηλαδὴ γιὰ τὴν ἐπιστήμη πού, ὅπως εἶπαμε, θὰ μετασχηματισθεῖ μέσα σὲ ἐλάχιστο χρόνο στὴν γνώριμή μας ἐπιστήμη τῆς φυσικῆς. Γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ δὲ ἡ ἐπιστήμη τῆς κίνησης πρὸς τὴν ἐπιστήμη τῆς φυσικῆς, ὁ δρόμος ἔχει ἤδη χαραχθεῖ: Τὸ ἐνιαῖον τῆς ἔκτασης, τὸ ἐνιαῖον τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐγκαλεῖ τὴν ἐνιαίαν μέθοδο, τὴ μία καὶ μοναδικὴ Μέθοδο ποὺ ἔχει δωρίσει στοὺς ἐρευνητές, καὶ αὐτὸ ἐς αἰεὶ, ἡ καρτεσιανὴ φιλοσοφία.

Γιὰ τὸν Καρτέσιο, πρότυπο τῆς ἔγκυρης γνώσης ἦταν, ὅπως εἶπαμε, τὰ μαθηματικά. Μέσα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσαμε σήμερα νὰ ἀποκαλέσουμε καθ' αὐτὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τόσο τοῦ ἴδιου ὅσο καὶ τῶν ἄλλων πρωταγωνιστῶν τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπανάστασης, τὰ τελευταῖα ἀποδεικνύονταν ἱκανὰ νὰ ἀνακαλύψουν καὶ νὰ ἀποκαταστήσουν τοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὴν ἔκταση—δηλαδὴ ὁλόκληρο τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο— καὶ νὰ τοὺς ἐκφράσουν με ἀκρίβεια. Παράλληλα, αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσαμε σήμερα νὰ διακρίνουμε

ὡς τὸ ἐπαναστατικὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Καρτέσιου, δηλαδή, ὅπως ἐπίσης εἶπαμε, ἡ αὐστηρὴ μεταγραφὴ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπανάστασης στὸ φιλοσοφικὸ ἐπίπεδο, νομιμοποιοῦσε μεταφυσικὰ τὴν καθοριστικὴν σημασίαν τῶν μαθηματικῶν στὴ μελέτη τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου, καταφέροντας ἔτσι ἓνα ἀποφασιστικὸ πλήγμα στὸν μεσαιωνικὸ ἀριστοτελισμὸ. Τὸ ἐνιαῖον τῆς ἔκτασης καταργοῦσε τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ οὐράνιο βασίλειο τῆς τελειότητος καὶ τὸν ὑποσελήνιο κόσμον τῆς φθορᾶς, καθιστώντας τὸ σύμπαν ἐνιαῖο⁵ καὶ μάλιστα ἐνιαῖο ὡς ἔκταση, δηλαδή ὡς τὸν φυσιολογικὸ χῶρον ἐφαρμογῆς τῆς γεωμετρίας εἰδικὰ καὶ τῶν μαθηματικῶν γενικότερα. Ἡ ἴδια ἢ φύσις ὀλόκληρου τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου γραφόταν πλέον μὲ μαθηματικοὺς χαρακτῆρες. Μολονότι μὲ αὐτὴν τὴ διαδικασίαν –μιὰ ἐντυπωσιακὴ εἰρωνία τῆς ἱστορίας– τὰ μαθηματικὰ θὰ ὑποβιβάζονταν μακροπρόθεσμα ἀπὸ τὸ βάθρον τῆς κατ' ἔξοχὴν ἐπιστήμης στὸν μεταφυσικὰ ὑποδεέστερον ρόλον τῆς «γλώσσας», τὰ στοιχεῖα τῆς «γλώσσας» αὐτῆς καθὼς καὶ ἡ προσαρμοσμένη ἐκεῖ καρτεσιανὴ μέθοδος ἀποδείχνονταν ἱκανὰ ὄχι μόνον νὰ διατυπώσουν μὲ ἐντυπωσιακὴ ἐπάρκεια ὀλόκληρη τὴ νέα ἐπιστήμη τῆς κίνησης καί, ἀπὸ ἐκεῖ, ὀλόκληρη τὴ φυσικὴ, ἀλλὰ καὶ νὰ δεξιωθοῦν ἀποτελεσματικὰ τὴν ἄλλη, τὴ συμμετρικὴ κατὰ κάποιον τρόπο, ριζοσπαστικὴ καινοτομία τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπανάστασης, τὸ πείραμα.

Ἄκόμη κι ἂν ἀργότερα ὁ ρόλος τοῦ πειράματος (δηλαδή τοῦ θεωρητικὰ καὶ ἐν προκειμένῳ μαθηματικὰ ἐλεγχόμενου ἐρωτήματος στὸ ὁποῖο καλεῖται νὰ ἀπαντήσῃ ὁ ἔξωτερικὸς κόσμος) θὰ ἀναδειχτεῖ περισσότερο, καὶ ὁ κλασικὸς ἐμπειρισμὸς θὰ ὀρθώσει τὸ ἀνάστημά του –εἶναι ἢ ἀντικειμενικὴ φύσις ποὺ δίνει πάντα ὀριστικὴ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα ποὺ συνιστᾷ τὸ πείραμα, ἄρα ἐκείνη ὀφείλει νὰ ἔχει τὸν μεταφυσικὰ πρῶτον ρόλον ἀφοῦ, τελικὰ, οἱ ἐπιστημονικὲς ὑποθέσεις, πρὶν ἐλεγχθοῦν καὶ ἐπιβεβαιωθοῦν πειραματικὰ, δὲν εἶναι παρὰ ὑποκειμενικὲς ἰδέες τῶν ἀνθρώπων– τὸ ἐνιαῖον τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου καὶ τὸ ἐνιαῖον τῆς Μεθόδου ποὺ μπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ τὸν μελετήσῃ δὲν θὰ χάσουν ποτὲ μέχρι σήμερον τὴν καθοριστικὴν σημασίαν τους. Ἡ διαμάχη μεταξὺ ὀρθολογισμοῦ καὶ ἐμπειρισμοῦ, ἢ καντιανὴ σύνθεσις, ὅπως καὶ ὅλες σχεδὸν οἱ φιλοσοφικὲς προσεγγίσεις ποὺ πραγματεύτηκαν ἔκτοτε τὴν ἐπι-

στήμη δὲν ἔθιξαν οὔτε τὸ ἐνιαῖον τῆς ἔκτασης, δηλαδή τὸ ἐνιαῖον τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου, οὔτε τὸν μαθηματικὸ χαρακτήρα τῆς συναφοῦς ἐπιστήμης οὔτε τὸν ἐνιαῖο χαρακτήρα τῆς Μεθόδου. Μὲ μιὰ λέξη, ἡ ἐπαναστατικὴ καινοτομία τοῦ Καρτέσιου ἀπέναντι στὴ σχολαστικὴ φιλοσοφία ὄχι μόνον εἶναι ἀπολύτως ἐπίκαιρη ἀλλὰ κυριαρχεῖ ἀκόμη ἐντυπωσιακὰ ἀνάμεσά μας⁶. Ὁ μεταφραστὴς τοῦ *Λόγου* τὸ διατυπώνει ἐπιγραμματικά: «Μία ἀπὸ τὶς καινοτομίες τοῦ Ντεκάρτ εἶναι ὅτι ἐνώνει τὶς ἐπιστῆμες, μὲ ἀφετηρία τὴ βασικὴ ἰδέα πὺ τὶς συγκροτεῖ, ἐνῶ ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία τὶς ξεχώριζε τότε κατὰ τὰ ἀντικείμενα μελέτης τῆς καθεμιᾶς»⁷.

Ὁ Παναγιώτης Κονδύλης ἀναπτύσσει ἀναλυτικότερα αὐτὴ τὴ μεγάλη στροφὴ στὴν πορεία τοῦ ἐπίστασθαι⁸. Ἄν ἡ μεσαιωνικὴ μεταφυσικὴ ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τὴ γνώση νὰ προχωρᾷ κατὰ τὸν «τρόπο τοῦ ἀντικειμένου», δηλαδή ἀναγνωρίζοντας τὶς οὐσιώδεις, μὴ ἀναγώγιμες διαφορὲς ἀνάμεσα στὰ διαφορετικὰ ἀντικείμενα πὺ πραγματευόταν (θεολογία, φιλοσοφία, μαθηματικά, γραμματικὴ, ρητορικὴ κ.λπ.), ἡ καρτεσιανὴ καὶ ἡ μετακαρτεσιανὴ μεταφυσικὴ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὴ γνώση νὰ ἀκολουθεῖ τὸν «τρόπο τῆς μεθόδου». Τὰ διαφορετικὰ ἀντικείμενα ἐνοποιοῦνται ἀπὸ τὴν ἐνιαία μέθοδο, δηλαδή τὸν σίγουρο δρόμο πὺ ὁδηγεῖ στὴν πραγματικὴ ἐπιστήμη.

Κάποια ἐλάχιστα γιὰ τὰ ὅρια τῆς μεθόδου

Ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα, ὡστόσο, κάτι ἀρχίζει νὰ τρίζει στὸ καρτεσιανὸ οἰκοδόμημα. Τὸ ἔργο τοῦ Δαρβίνου (Darwin), τοῦ Μάρξ (Marx) καὶ τοῦ Φρόυντ (Freud) εἰσέβαλλαν, τὸ καθένα μὲ τὸν τρόπο του, στὸν χῶρο τῆς σκέψης ζητώντας ἀπὸ τὴ φιλοσοφία νὰ προσδιορίσει, ἢ τουλάχιστον νὰ ἀποσαφηνίσει, τὸ ἐπιστημολογικὸ καθεστῶς πὺ διέπει τὸ καθένα. Καὶ τὰ τρία ἐμφανίστηκαν στὸ προσκήνιο διεκδικώντας, τὸ καθένα γιὰ λογαριασμό του, τὸν τίτλο τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ κανένα δὲν ἔμοιαζε νὰ προσαρμόζεται εὔκολα, τουλάχιστον ἐκ πρώτης ὄψεως, στὰ φιλοσοφικὰ κριτήρια πὺ προσδιόριζαν τὸ τί εἶναι ἐπιστήμη. Κι αὐτὸ γιὰτί, πολὺ ἀπλά, κανένα δὲν μπορούσε νὰ ὑποβάλει τὸν ἑαυτό του χωρὶς ἀνυπέρβλητες ἀντιστάσεις σὲ ὅ,τι ἀπαιτοῦσε ἡ Ἐπιστημονικὴ Μέθοδος.

Ἔτσι, οἱ συγγραφεῖς τῶν ἐν λόγῳ ἔργων, πολλοὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τοὺς ἀκολούθησαν, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία ἢ ἴδια βρέθηκαν μπροστὰ σὲ ἓνα καταλυτικὸ δίλημμα. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ὑπῆρχαν ἰσχυροὶ λόγοι ποὺ συνηγοροῦσαν ὑπὲρ τοῦ ὅτι τὰ ἐγχειρήματα αὐτὰ ἦταν ὄντως ἐπιστημονικά: Δύσκολα μπορούσε νὰ ἀμφισβητηθεῖ ὅτι τὸ καθένα παρεῖχε γνώσεις γιὰ ἓναν νέο τομέα, γιὰ ἓνα νέο ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖο ποτὲ μέχρι τότε δὲν εἶχε ἀπασχολήσει τὴν ἐπιστήμη. Ἄς ποῦμε, τὸ ὅτι ὑπάρχει γενεαλογικὴ σχέση ἀνάμεσα στὰ εἶδη τοῦ ζωικοῦ βασιλείου, τὸ ὅτι οἱ οἰκονομικὲς λειτουργίες τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς μπορούν νὰ ἐξηγηθοῦν πειστικὰ ἢ ὅτι τὰ ὄνειρα μπορούν νὰ ἐρμηνευθοῦν ἀποτελεσματικὰ ἀποτελοῦσαν ρηξικέλευθες, ἐσωτερικὰ πειθαρχημένες καὶ ἰδιαίτερα γόνιμες ιδέες ποὺ προσέφεραν πολλὰ στὴ γνώση καὶ τὴν κατανόηση. Ἡ ἐποχὴ ποὺ ζοῦμε εἶναι ἀνεξίτηλα σημαδεμένη ἀπὸ ὅ,τι διδαχθήκαμε σχετικὰ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅμως, ὁ ρόλος τῆς μεθόδου ὡς τοῦ ἀποφασιστικοῦ κριτηρίου ποὺ διαχώριζε μιὰ γιὰ πάντα τὴν ὄντως ἔγκυρη γνώση ἀπὸ ψευδεπίγραφα ἐγχειρήματα ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ σφετεριστοῦν τοὺς τίτλους τῆς ἦταν ἐξ ἴσου ἀναμφισβήτητος. Κανένας δὲν μπορούσε νὰ διανοηθεῖ ὅτι κάποιο ἐγχείρημα θὰ μπορούσε ἐνδεχομένως νὰ προσκομίζει ἐπιστημονικὴ γνώση χωρὶς νὰ ὑπόκειται στὶς ρητὲς ἐπιταγὲς μιᾶς καὶ μοναδικῆς Ἐπιστημονικῆς Μεθόδου⁹.

Οἱ ἐπιστημολογικὲς περιπέτειες αὐτῶν τῶν ἐγχειρημάτων εἶναι ἀρκετὰ γνωστὲς. Ὁ μὲν δαρβινισμὸς φάνηκε κατὰ κάποιο τρόπο νὰ «σώζεται» μὲ τὴν πρόσδεσή του στὴ μοριακὴ βιολογία. Ὡστόσο αὐτὴ ἢ πρόσδεση δὲν ἔχει ἀκόμη ἀπαντήσῃ ὀριστικὰ στὸ ἐπιστημολογικῶς θεμελιῶδες ἐρώτημα: Ὁ νεοδαρβινισμὸς –δηλαδή ἡ σύνθεση δαρβινισμοῦ καὶ μοριακῆς βιολογίας– ἀλλὰ καὶ ἡ βιολογία γενικότερα ὡς ἢ ἐπιστήμη τῆς ζωῆς ἀνάγεται τελικὰ στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες (δηλαδή στὶς σύγχρονες ἐκδοχὲς τῆς ἔκτασης) ἢ τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς διατηρεῖ τὴ δική του ἰδιαιτερότητα καὶ τὴ δική του ἐπιστημολογικὴ αὐτονομία; Δὲν εἶναι ἐν προκειμένῳ χωρὶς σημασία τὸ γεγονὸς ὅτι, ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς ποὺ καταπιάνονται στὶς μέρες μας μὲ τὸ ἐρώτημα αὐτό, ἓνας τόσο ἔγκυρος μελετητὴς τῶν συναφῶν ζητημάτων ὅπως ὁ Ζωρζ Κανγκυλέμ (Georges Canguilhem) φτάνει μέχρι τὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίξει μιὰ μορφὴ ἰδιότυπου βιταλισμοῦ¹⁰.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ ἐντυπωσιακὲς ἐπιτυχίες τόσο τοῦ μαρ-

ξισμοῦ ὅσο καὶ τῆς ψυχανάλυσης δὲν ὑπῆρξαν ἀρκετὲς γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν στὰ δύο ἐγχειρήματα τὸν ἐπίζηλο τίτλο τῆς ἐπιστήμης θέτοντάς τα ὑπεράνω ἀμφισβητήσεων. Μάλιστα, γιὰ λόγους ἰδιαίτερα σύνθετους ποὺ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος, καὶ τὰ δύο ἀντιμετωπίζουν σήμερα μιὰ πρωτοφανῆ ἐπίθεση. Οἱ μαθηματικά ὑποστηριζόμενες νέες (νεοκλασικὲς, νεοφιλελεύθερες κ.ο.κ.) οἰκονομικὲς θεωρίες, ἀφ' ἑνός, καὶ οἱ φαρμακολογικὰ ὑποστηριζόμενες ψυχιατρικὲς θεωρήσεις, ἀφ' ἑτέρου, μάχονται μὲ ὅλα τὰ μέσα γιὰ νὰ διαγράψουν μιὰ καλὴ τὰ ἐγχειρήματα τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Φρόυντ ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ἐπιστημολογικῆς νομιμότητας. Οἱ τριγμοὶ στὸ καρτεσιανὸ οἰκοδόμημα φαίνονται σὰν νὰ μὴν ἀκούγονται πιά ἐνῶ ἡ ἔκταση μὲ τὴ μέθοδό της δείχνουν νὰ ἀναζωογονοῦνται ἐπιζητώνας μαχητικὰ νὰ ὑπερβοῦν τὴν οὕτως ἢ ἄλλως διαφορούμενη ἀμφισβήτησή τους καὶ νὰ πάρουν τὴν ὀριστικὴ τους ἐκδίκηση.

Τὰ πράγματα ὅμως δὲν εἶναι τόσο ἀπλά. Πρῶτα γιὰτί, παρὰ τὸν θόρυβο ποὺ ἔχει ξεσηκωθεί, παρὰ τὰ ὅσα σωρεύουν συναφῶς τόσο τὰ ἐξειδικευμένα περιοδικὰ ὅσο καὶ ἡ καθημερινὴ ἐφημεριδογραφία, τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ἔχουν προσκομιστεῖ ἐνάντια στὸν μαρξισμό καὶ τὴν ψυχανάλυση δὲν εἶναι, πῶς νὰ τὸ κάνουμε, καθόλου πειστικά. Ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ἀναμασοῦν ἀνενδοίαστα τοὺς κοινούς τόπους ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὰ ἐν λόγω ἐγχειρήματα ξέκοψαν προκειμένου, ἀκριβῶς, νὰ συγκροτηθοῦν, οἱ ὑποτιθέμενες «νέες» αὐτὲς προσεγγίσεις δὲν κατορθώνουν κατὰ κανένα τρόπο νὰ ἐξηγήσουν μὲ τοὺς ὅρους τους, ὅπως θὰ ὀφείλαν, τὶς μεγάλες ἐπιτυχίες, τὰ κύρια ἐξηγητικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ ἐπιτεύγματα τῶν ἀντιπάλων τους.

Τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσο ἀπλά, κατόπιν, γιὰτί σύμφωνα μὲ μιὰ ἀκόμη εἰρωνεῖα τῆς ἱστορίας ἢ κυρίαρχη σήμερα φιλοσοφία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐκείνη ποὺ διαμορφώθηκε μετὰ τὸ 1960 μὲ ὀρόσημο τὴν *Δομὴ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπαναστάσεων* τοῦ Τόμας Κούν (Th. Kuhn)¹¹, ἔχει δείξει πειστικά πῶς ἡ Ἐπιστημονικὴ Μέθοδος εἶχε καὶ ἔχει ὑπερτιμηθεῖ ὑπὲρ τὸ δέον. Παρὰ τὰ φαινόμενα, παρὰ τὶς τρέχουσες ἀντιλήψεις τῶν ἴδιων τῶν ἐπιστημόνων, οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες δὲν προχώρησαν στὰ ἐπιτεύγματά τους ἀκολουθώντας μιὰ ἐνιαία μέθοδο ἀλλὰ πολλὰ, πολύπλοκα καὶ ἀσύνδετα μεταξύ τους μονοπάτια. Παράλληλα, τὸ ἐνιαῖον τῆς ἔκτασης, ποὺ ἐγκαλεῖ ἀκριβῶς τὴν ἐνιαία μέθοδο, δὲν φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ, κι

αὐτὸ στὴν καλύτερη περίπτωση, παρὰ γνώρισμα τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀντικειμένου εἰδικὰ τῆς φυσικῆς, δηλαδή τοῦ ἰδιαίτερου τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἀποκλειστικὰ ἐκείνη –δηλαδή οὔτε κὰν ἡ βιολογία– σχηματίζει τὴν προοπτικὴ τῆς ἐπὶ τοῦ κόσμου. Ὁ ἴδιος ὁ κόσμος, ὁ κόσμος καθ' ἑαυτός, δὲν φαίνεται πὼς μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ στὴν ἔκταση καὶ στὶς σύγχρονες ἐκδοχὲς τῆς.

Τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσο ἀπλὰ τέλος –κι αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἔσχατη εἰρωνεία– γιατί ὅ,τι σήμερα ἀναδύεται ὡς «ἐπιστήμη τῶν ὑπολογιστῶν» ἀπομακρύνεται ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὶς ἀκαμπτα καρτεσιανὲς ἀφετηρίες τῆς. Ὁ νέος αὐτὸς κλάδος, πὺν ἀρχικὰ πίστευε ἀκράδαντα πὼς θὰ ἀποδείξει τὸν ὑπολογιστικὸ χαρακτήρα τοῦ νοῦ, ἐντοπίζοντας ἐκεῖ τὴν πηγὴ τῆς Μεθόδου καὶ καταδεικνύοντας ἔτσι τὴ φύσει ἀλγοριθμικὴ σύστασή τῆς, στρέφεται σήμερα ὅλο καὶ περισσότερο πρὸς κατευθύνσεις πὺν ὑπονομεύουν καίρια τὶς βασικὲς προκείμενες τοῦ καρτεσιανοῦ δυϊσμοῦ στὸ σύνολό του. Ἡ σωματικότητα τῶν φορέων τῆς νόησης, ἡ ἀπαράκαμπτη ἔνταξή τους σὲ πλαίσια δράσης, ἡ λειτουργία τους σὲ μόνιμη ἀλληλεπίδραση μὲ τὸ περιβάλλον τους ἀποτελοῦν σήμερα κατευθυντήριες ἰδέες γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ νοῦ πὺν ἀντιστρατεύονται ἀποφασιστικὰ τὸ ἀπαράκαμπτο τῆς διάκρισης ἀνάμεσα σὲ *res cogitans* καὶ *res extensa* καὶ τὴν ἀπὸ ἐκεῖ συνεπαγόμενη Μέθοδο.

Δὲν εἶναι βέβαιο πὼς οἱ πρόσφατες αὐτὲς ἐξελίξεις ὀδηγοῦν στὸν χύδην μεταμοντερνισμό καὶ στὸ φιλοσοφικὸ χάος. Ἀντίθετα, ἴσως εἶναι εὐλόγο νὰ θεωρήσουμε πὼς αὐτὲς δείχνουν, καὶ μάλιστα δείχνουν κατὰ τρόπο οἶονεὶ συστηματικὸ, πρὸς μιὰ συγκεκριμένη φιλοσοφικὴ κατεύθυνση, μιὰ κατεύθυνση πὺν δὲν μπορούμε νὰ ἀναγνωρίσουμε μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ ἐξακολουθοῦμε νὰ παραμένουμε ὑπόλογοι στὸν ἀκόμη κυρίαρχο καρτεσιανισμό. Ἄν τολμήσουμε ὅμως νὰ κάνουμε τὸ ἄλμα, ἂν ἀκολουθήσουμε τὴν προτροπὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Καρτέσιου καὶ τολμήσουμε νὰ σκεφτοῦμε στὶς δικές μας περιστάσεις γιὰ δικὸ μας λογαριασμό, ἴσως οἱ ἐν λόγῳ ἐξελίξεις μπορούν νὰ χωρέσουν, ὅλες, σὲ μιὰ φιλοσοφικὴ προσέγγιση πὺν θὰ ἀρχίσει νὰ βλέπει καὶ πάλι τὸ σύνολο πεδίο τῆς ἔγκυρης γνώσης ὄχι «κατὰ τὸν τρόπο τῆς μεθόδου» ἀλλὰ «κατὰ τὸν τρόπο τοῦ ἀντικειμένου». Δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ πιστέψουμε πὼς αὐτὴ ἡ ματιὰ θὰ μᾶς κάνει νὰ ἐπιστρέψουμε στοὺς «σκοτεινοὺς χρόνους» τοῦ Μεσαί-

ωνα. Πρῶτα γιατί ὁ Μεσαίωνας δὲν ἦταν ἴσως τόσο σκοτεινὸς ὅσο κοινῶς νομίζεται –ἀκόμη μιὰ ἐπίπτωση τοῦ καρτεσιανισμοῦ στὸν κοινὸ νοῦ τῆς δικῆς μας ἐποχῆς– καὶ δεύτερον καὶ κυριότερο, γιατί μιὰ τέτοια «ἐπιστροφή» δὲν ἀπαιτεῖ κατὰ κανέναν τρόπο νὰ διαγράψουμε ἢ νὰ ἀγνοήσουμε οὔτε τὰ ἐπιτεύγματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν οὔτε τὸ πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ ποὺ συνδέεται μαζί τους. Κανένας δὲν μᾶς ζητάει νὰ τὰ ξεχάσουμε, νὰ τὰ καταγγείλουμε ἢ δῆθεν νὰ τὰ ὑπερβοῦμε. Καθῆκον μας εἶναι «ἀπλῶς» νὰ προχωρήσουμε παραπέρα τὴν κατανόησή τους.

Τὸ τί ἐννοῶ συγκεκριμένα ἐδῶ μπορεῖ νὰ λεχθεῖ μὲ λίγες λέξεις, ὅσο κι ἂν ἀπαιτεῖ πολὺ χρόνο, πολὺ χῶρο, πολὺ μόχθο γιὰ νὰ στοιχειοθετηθεῖ μὲ ἐπάρκεια. Πολὺ ἀπλά, λοιπόν, τὸ ἐν λόγῳ καθῆκον εἶναι νὰ καταλάβουμε, καὶ νὰ τὸ καταλάβουμε βαθιά, νὰ τὸ καταλάβουμε φιλοσοφικά, πὼς οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες δὲν ἀποτελοῦν ὑποχρεωτικὰ τὴν τελευταία λέξη ἐπὶ τοῦ τί συνιστᾷ ἔγκυρη γνώση. Μιὰ φιλοσοφικὴ προσέγγιση στὸ συναφὲς πεδίο ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν «τρόπο τοῦ ἀντικειμένου» θὰ σήμαινε, ἄρα, τὸ νὰ ἀναγνωρίσουμε, πρῶτα ἀπ' ὅλα, πὼς ἔχουν ἤδη ὑπάρξει, καὶ ἄρα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν, πολλὰ ἐπιστημονικὰ ἀντικείμενα, ριζικὰ διαφορετικὰ μεταξύ τους καὶ μὴ ἀναγώγιμα τὸ ἓνα στὸ ἄλλο. Νὰ ἀναγνωρίσουμε, μὲ ἄλλα λόγια, πὼς ἔχουν ἤδη ὑπάρξει, καὶ ἄρα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν, πολὺ διαφορετικὲς γνωσιακὰ ἔγκυρες προοπτικὲς ἐπὶ τοῦ Πραγματικοῦ, πολὺ διαφορετικὲς «σχηματοποιήσεις» του, πολὺ διαφορετικὲς ἐπιστῆμες. "Ὅπου κάθε τέτοια προοπτικὴ ἢ «σχηματοποίηση», κάθε τέτοια ἐπιστήμη ἐπιβάλλει τὴ δική της ματιὰ, τὰ δικά της γνωσιακὰ μέσα, τὴ δική της προσίδια μορφή ὀρθολογικότητας, τὴ δική της διαδικασίαν ἐλέγχου τῶν ὑποθέσεών της, τὴν ἀποκλειστικὰ δική της «μέθοδο», ἂν θέλουμε. Μιὰ τέτοια θέση, δηλαδή, ἀπαιτεῖ, πολὺ συγκεκριμένα, νὰ ἀντισταθοῦμε ἀποφασιστικὰ στὸν κυρίαρχο καρτεσιανισμὸ καὶ νὰ δεχτοῦμε, κατ' ἀρχὴν τουλάχιστον, πὼς ἢ φυσικὴ, ἢ βιολογία, ὁ μαρξισμὸς, ἢ ψυχανάλυση μποροῦν ὄντως νὰ συνιστοῦν ὅλα, τὸ καθένα μὲ τὸν τρόπο του, γνωσιακὰ ἔγκυρα ἐγχειρήματα, τὰ ὁποῖα, παρὰ τὴν ριζικὴν διαφορὰν τους, δὲν ἔχουν τίποτε νὰ ζηλέψουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Εἶναι βέβαιον πὼς ἡ φιλοσοφικὴ στοιχειοθέτηση μιᾶς τέτοιας θέσης εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολη ὑπόθεση. "Ὅχι μόνο γιατί αὕτη θὰ

ἔχει νὰ ἀναμετρηθεῖ μὲ ὀλόκληρη τὴν τρέχουσα σοφία, ἀλλὰ κυρίως γιατί, προκειμένου νὰ προχωρήσει καὶ νὰ ἀναπτυχθεῖ, αὐτὴ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐπιστρατεύσει μέσα πού δὲν ἐλέγχει ἀπόλυτα ἐπειδὴ δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν δικὰ της. Οἱ ἔννοιες καὶ οἱ κατηγορίες τῆς ἐπιστήμης, τῆς ὀρθολογικότητας, τῆς ἀντικειμενικότητας, τῆς ἔγκυρης γνώσης, τῆς θεμελίωσης, τῆς μεθόδου κ.ο.κ. ἔχουν συγκροτηθεῖ μέσα στὸ κλίμα τοῦ καρτεσιανισμοῦ ἂν ὄχι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν ἴδιο. Πράγμα πὸ σημαίνει πὼς οἱ ἐν λόγῳ ἔννοιες ἢ κατηγορίες δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ προβάλουν ἰσχυρὲς ἀντιστάσεις σὲ κάθε προσπάθεια πὸ ἐπιδιώκει νὰ ἀντιπαρατεθεῖ, χρησιμοποιώντας τες γιατί δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ἀλλιῶς, σὲ ὀλόκληρο τὸ πλαίσιο πὸ ἔχει ὀρίσει τὶς ἴδιες καὶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ τὶς ἐλέγχει περίπου ἀπόλυτα.

Ὡστόσο μιὰ τέτοια προσπάθεια δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὰ καταδικασμένη ἐκ τῶν προτέρων. Τὸ ἔργο τοῦ Ντερριντὰ (Derrida), γιὰ παράδειγμα, μᾶς διδάσκει πὼς εἶναι δυνατόν νὰ ἀρχίσουμε νὰ προχωροῦμε σὲ μιὰ νέα κατεύθυνση χρησιμοποιώντας μέσα ἐγγενῶς ἀκατάλληλα, μέσα πὸ ἀντιστρατεύονται ἀποφασιστικὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ἴδιας τῆς προσπάθειας πὸ ἀναλαμβάνουμε. Αὐτὸ ὅμως δὲν φτάνει. Ὅφείλουμε νὰ ἀναγνωρίσουμε πὼς καμιά προσπάθεια τέτοιας ἐμβέλειας δὲν μπορεῖ νὰ ἀναληφθεῖ ἀπὸ κάποιο σημεῖο μηδὲν τῆς φιλοσοφίας, ἔξω ἀπὸ τὶς ἀντιπαραθέσεις πὸ σημάδεψαν τὴν ἱστορία της. Πράγμα πὸ σημαίνει πὼς ὀφείλουμε νὰ ἀνιχνεύσουμε καὶ νὰ ἐντοπίσουμε τὴν φιλοσοφικὰ κατάλληλη ἀφετηρία τῆς προσπάθειάς μας, ἐκεῖνον τὸν, ἐπίκαιρο καὶ πάλι ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλη τώρα σκοπιά, φιλοσοφικὸ τόπο πὸ θὰ μᾶς δώσει τὴν ἀρχικὴ ἔμπνευση, τὴν πρώτη ὠθηση. Καὶ εὐτυχῶς δὲν ἔχουμε ἐν προκειμένῳ νὰ ψάξουμε μακριά. Ὁ δέκατος ἔβδομος αἰῶνας τοῦ Καρτέσιου μᾶς προσφέρει ἓνα ἄλλο μεγάλο φιλοσοφικὸ ἔργο, ἓνα ἔργο πὸ διατηρεῖ ἐξαιρετικὰ σύνθετες σχέσεις συμφωνίας, παραλληλίας καὶ ἀντιπαλότητας μὲ τὸ ἔργο πὸ μᾶς ἀπασχολεῖ σὲ τοῦτο τὸ Διήμερο. Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Σπινόζα (Spinoza).

Ἐννοῶ πὼς ἀφετηρία μας μπορεῖ νὰ εἶναι ἐδῶ ὁ κατὰ Σπινόζα ὀρισμὸς τοῦ Κατηγορήματος: «Κατηγορημα εἶναι αὐτὸ πὸ ὀνοῦς· ἀντιλαμβάνεται ἀπὸ τὴν Ὑπόσταση [τὴ μία καὶ μοναδικὴ Ὑπόσταση, τὴ Φύση ἢ Θεό, δηλαδή τὸ Πραγματικὸ ἢ τὸν Κόσμο]

ὡς ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν οὐσία της» (ὑπογραμμίζω ἐγώ). Αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς εἶναι κατάλληλος ὡς ἀφετηρία γιατί ἓνα τέτοιο Κατηγορημα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι συνιστᾶ, ἀκριβῶς, μία «προοπτική» ἐπὶ τοῦ Πραγματικοῦ, ἓναν τρόπο «σηματοποίησής του, μιὰ ἐπιστήμη. Καθὼς δὲ τὰ κατὰ Σπινόζα Κατηγορήματα εἶναι ἄπειρα τὸ πλῆθος, ἔπεται ὅτι εἶναι δυνάμει ἄπειρες οἱ ἐπιστῆμες. (Ἔστω κι ἂν διαφωνήσουμε μὲ τὸν Σπινόζα πὺν θεωρεῖ πὺς μόνο δύο τέτοια Κατηγορήματα εἶναι προσιτὰ σὲ μᾶς.) Αὐτὸ ἀκριβῶς ἦταν τὸ περιεχόμενο τῆς θέσης πὺν διατύπωσα παραπάνω, μιᾶς θέσης πὺν βρίσκει ἔτσι μιὰ στοιχειώδη, καὶ βέβαια μόνον κατ' ἀρχήν, φιλοσοφικὴ νομιμοποίηση. Ἡ ὑπαρξη μιᾶς τέτοιας στοιχειώδους κατ' ἀρχήν νομιμοποίησης προφανῶς δὲν μᾶς ἀπαλλάσσει κατὰ κανέναν τρόπο ἀπὸ τὸν κόπο νὰ βροῦμε καὶ νὰ ἀποκαταστήσουμε, στοὺς δικούς μας ὄρους καὶ ὄχι σὲ ἐκείνους τοῦ Σπινόζα, τὶς συνέπειες, τὶς συνεπαγωγές, τὶς ἐπιπτώσεις της...

Καὶ μιὰ τελευταία λέξη γιὰ νὰ ξαναγυρίσω, δίκην ὑστερογράφου, στὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκίνησα. Τὸ ἂν ὄντως βρισκόμαστε πρὸς τὸ τέλος τῆς νεωτερικότητας, τὸ ἂν ὁ καρτεσιανισμὸς –καὶ ὄχι βέβαια ὁ ἴδιος ὁ Καρτέσιος– εἶναι ἔτοιμος νὰ μᾶς ἀφήσει ὀριστικὰ χρόνους, γιατί στὶς μέρες μας ἡ Μέθοδος ἀποδεικνύεται πλέον παρωπίδα πὺν μᾶς ἐμποδίζει νὰ δοῦμε καὶ χαλινάρι πὺν μᾶς κρατάει πίσω ἂν ὄχι καθ' αὐτὸ κατάρα, τὸ ἂν, μὲ μιὰ λέξη, ὄντως ἐπῆλθε τέλος ἐποχῆς θὰ μπορέσει νὰ φανεῖ μόνο μετὰ τὸ (μοιραῖα πάντοτε ἀτελές...) πέρας μιᾶς προσπάθειας σὰν κι αὐτὴ πὺν ἀποπειράθηκα ἐδῶ ἀπλῶς νὰ ὑπαινιχθῶ. Τὸ μέλλον, ὅπως ὄλοι ξέρουμε, παραμένει οὕτως ἢ ἄλλως πολλαπλῶς ἄδηλο. Γιατὶ ἡ φυσιογνωμία του ἐξαρτᾶται ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὴ δική μας δουλειά, ἀπὸ τὸ δικό μας ἔργο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Δανείζομαι τὴν οὐσία τοῦ τίτλου ἀπὸ τὸν Peter A. Schouls, *The Imposition of Method. A Study of Descartes and Locke*, Clarendon Press, Ὁξφόρδη 1980.
2. Παραθέτω ἀπὸ τὴν μετάφραση τοῦ *Λόγου περὶ τῆς μεθόδου* ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ Χριστόφορος Χρηστίδης, [1948], ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 1976.
3. [Μαθηματικὲς ἀρχὲς φυσικῆς φιλοσοφίας.]
4. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ αὐτὴ τὴν αὐστηρὴν διαλεκτικὴν βλέπε τὸ κλασικὸ πλέον δοκίμιο τοῦ T.S. Kuhn, «The Essential Tension: Tradition and Innovation in Scientific Research», στὸ ἔργο τοῦ ἴδιου *The Essential Tension. Studies in Scientific Tradition and Change*, The University of Chicago Press, Σικάγο 1977.
5. Βλέπε Alexandre Koyré, [*From the Closed World to the Infinite Universe*, John Hopkins Press, Βαλτιμόρη 1957, γαλλ. μτφ.], *Du monde clos à l'univers infini* [1962], Gallimard, Παρίσι 1973.
6. Ἡ διάκριση σὲ Naturwissenschaften καὶ Geisteswissenschaften τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰώνα ποὺ ἀκόμη συζητιέται στίς μέρες μας εἶναι ἐν πολλοῖς ὑπόλογη στὸν καρτεσιανισμό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τόσο ὁ φυσικαλισμὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα ὅσο καὶ οἱ διάφορες μορφὲς ὑλιστικοῦ ἀναγωγισμοῦ ἢ «νατουραλισμοῦ» ποὺ βρίσκονται σήμερα στὸ προσκήνιο σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὴν φιλοσοφία τοῦ νοῦ, τὴν γνωσιακὴ ἐπιστήμη καὶ ἄλλους φιλοσοφικοὺς κλάδους ἀποδέχονται πλήρως τὸ καρτεσιανὸ πλαίσιο συνιστώντας μὲ τὸν τρόπο τους ἕναν μισὸ –καὶ πολλαπλῶς ἀμύχανο– καρτεσιανισμό, ποὺ ἐπιδιώκει νὰ ἀναγάγει τὰ «πάντα» στὴν «ἔκταση», δηλαδή στίς πιὸ μοντέρνες ἐκδοχὲς τῆς. Ἐπὶ πλέον, τὸ ἴδιο μεταφυσικὸ πλαίσιο ἀποδέχονται στὴν οὐσία τους τόσο οἱ φιλοσοφικὲς προσεγγίσεις τῆς ἐπιστήμης ποὺ δίνουν ἔμφαση στὴν Ἐπιστημονικὴ Μέθοδο, ὅπως ὁ λογικὸς ἐμπειρισμὸς ἢ ἡ διαψευσιοκρατία τοῦ Πόππερ (Popper), ὅσο καὶ ὅλες οἱ προσπάθειες θετικιστικῆς θεμελίωσης τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἢ τῆς ψυχολογίας.
7. *Λόγος περὶ τῆς μεθόδου*, ὁ.π., σημ. 59, σ. 86.
8. Στὸ *Ἡ κριτικὴ τῆς μεταφυσικῆς στὴ νεώτερη σκέψη*, Γνώση, Ἀθήνα 1983.
9. Ἔτσι ὁ Δαρβίνος μάχεται μὲ πάθος γιὰ νὰ πείσει πὼς ὀλόκληρη ἡ δουλειά του στηρίζεται σὲ παρατηρήσεις ποὺ δὲν ἐπιδέχονται ἀμφισβήτηση, ὁ Μάρξ θαυμάζει τὸν Δαρβίνο καὶ θεωρεῖ ὅτι ὁ ἴδιος ἀκολουθεῖ πιστὰ τίς ἐμπνεύσεις του γιὰ νὰ μελετήσει τὴν κοινωνία ἐνῶ ὁ Φρόντ χρησιμοποιεῖ τὸ λεξιλόγιο τῆς φυσικῆς τῆς ἐποχῆς του μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάποτε τὰ δικά του ἐπιτεύγματα θὰ μπορέσουν νὰ ἀναχθοῦν αὐστηρὰ στὴ νευροφυσιολογία.
10. Βλέπε ἐν προκειμένῳ, πρόχειρα, τὸν F. Laporte (ἐπιμ.), *A Vital Rationalist. Selected Writings of Georges Canguilhem*, Zone Books 1994, καὶ τὸν Dominique Lecourt, *Pour une Critique de l'épistémologie*, Maspero, Παρίσι 1972.
11. [*The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago UP, Σικάγο 1962· μτφ. *Ἡ Δομὴ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπαναστάσεων*, Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1981.]